

УДК 930(47+57):061.251

Наталія Лашук

ПРОБЛЕМА МАСОНСТВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

DOI: 10.5281/zenodo.3860700

© Н. Лашук, 2020. CC BY 4.0

Мета статті полягає у тому, щоб проаналізувати ступінь вивчення історії масонства у радянських історіографічних студіях ХХ ст., виділити основні етапи дослідження проблеми російського масонства конклавом корифеїв радянської історичної думки. **Методи** дослідження добиралися відповідно до мети та базуються на принципі історизму. Були застосовані методи історіографічного аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний та порівняльний методи. Наукова новизна дослідження полягає в тому, що це перша комплексна розвідка, яка присвячена дослідженню масонства Російської імперії як однієї із актуальних проблем радянських історіографічних досліджень ХХ ст. **Висновки.** Автор зробив спробу розглянути основні етапи вивчення російського масонства конклавом провідних діячів радянської історичної думки. Зроблені комплексні висновки про характер і рівень дослідження проблеми масонства Російської імперії російськомовними вченими періоду СРСР. Подано огляд існуючих схем наукового аналізу інтелектуального часу представленої періоду. У рамках цього було розглянуто процес академічної інституалізації та концептуальні і методологічні аспекти дослідження російського масонства в радянській історіографії. За допомогою основних принципів наратології і концептології був проведений аналіз радянської історіографії щодо проблеми російського масонства і її ідеологічного змісту. Автор виділив два періоди вивчення історії масонства в радянській історіографії, які відрізняються своєю проблематикою і концептуальною основою. На основі заданої методологічної бази аналізуються дискурсивні стратегії радянської історичної думки.

Ключові слова: масонство, історіографія, лібералізм, ложа, «вільні каменярі».

На сьогодні українська історична наука, переживши ряд суттєвих методологічних трансформацій, які створили умови для розвитку вітчизняних історіографічних шкіл та впровадження досвіду зарубіжних науковців, намагається відмежовуватися та апелювати до багатьох історіографічних міфів радянських істориків як тенденційних. Попри це, наприкінці 1980-х рр. під дією всесвітніх методологічних змін у історичній науці сформувався конклав провідних російських масознавців, які максимально намагалися нівелювати прогалини та «білі плями» в історії російського «королівського мистецтва». У цьому відношенні радянська історіографія російського масонства дає змогу проілюструвати концептуальні та методологічні трансформації упродовж певного періоду на прикладі конкретної історичної проблеми, з урахуванням принципів і закономірностей історичного розвитку.

Мета статті полягає у тому, щоб систематизувати в повному обсязі радянську

історіографію щодо проблеми масонства Російської імперії, охарактеризувати основні етапи вивчення дослідниками питання російських масонських лож, проаналізувати ступінь дослідження історії масонства в історіографії СРСР та основні напрямки її вивчення. Історіографія проблеми другого порядку коротко представлена у монографічних працях сучасних провідних російських масонознавців, наприклад, роботою В.С. Брачова¹, а також короткою статтею А.В. Соколова², де оглядово охарактеризовані основні наукові праці ХХ ст. стосовно російського масонства. Однак комплексне дослідження радянської історіографії російського масонства не представлено ані українською, ані російською історичною думкою.

В історіографії радянського періоду умовно можна виділити два етапи. На першому етапі (1920-ті – середина 1970-х рр.) масонство, що не було сумісним з комуністичною ідеологією як проліберальна, ширше прозахідноєвропейська, тенденція, удостоювалося рідких згадок у дослідженнях з історії російської літератури, журналістики, у працях, присвячених російським просвітникам. Другий етап (1970-ті – початок 1990-х рр.) ознаменувався відродженням інтересу до історії масонських лож, перш за все, в російській публіцистиці, а також розширенням кола питань з даної проблеми.

Протягом усього періоду масонство піддавалося жорсткій критиці як реакційний рух проти існуючої влади. У радянський час «королівське мистецтво», як і будь-які явища суспільної думки, розглядалося через призму формаційного підходу, де закритість і винятковість ордену для окремого прошарку привілейованого суспільства стали основними аргументами його недієздатності і ворожості. Попри те, прослідковуються дві концепції у визначенні його ролі в політичному і культурному житті суспільства, а саме: через призму літературно-просвітницького доробку adeptів масонства ХVІІІ ст. та з огляду на участь масонських представників у політичних подіях початку ХХ ст.

Масонство першого періоду досліджувалося переважно у руслі літературницького напрямку російської історіографії. Дослідники російської літератури і філософії розглядали його як ідеологічний рух, який швидко набув популярності у Західній Європі і, хоча не оминув своїм впливом російське суспільство, носив поверховий і чужорідний характер³.

Літературознавець Р. Гуковський у праці, присвяченій історії російської літератури ХVІІІ ст., охарактеризував масонство 80-х рр. ХVІІІ ст. як організацію суспільної дворянської сили, незалежну від уряду, яка діяла всупереч йому⁴. За це імператриця Катерина ІІ, на думку дослідника, і заборонила їх діяльність. Слід звернути увагу на те, що у даному випадку масонство розглядається не як ефемерна «релігійно-містична секта», а конкретна організація політичного спрямування, яка теоретично була в змозі стати опозицією до існуючого уряду.

До 1950-х рр. масонська проблема залишалася поза увагою вчених, які умисно нівелювали її як окреме суспільно-політичне явище, використовуючи сюжети масонської філософії лише у якості формального фону для дослідження культурного доробку ХVІІІ ст.⁵ Порушив це «мовчання» дослідник літератури Г.П. Макогоненко у зв'язку із вивченням історії російської освіти часів імператриці Катерини ІІ⁶.

¹ Брачев В. С. Масоны в России: от Петра I до наших дней: монография. Санкт-Петербург : ЭКСМО, 2003. 639 с.

² Соколов А. В. Русское политическое масонство 1910–1918 гг. в отечественной историографии. *Отечественная история*. 2004. № 1. С.139–153.

³ Гуковский Г. А. Очерки по истории русской литературы XVIII века. Москва, 1936. 191 с.

⁴ Там само. С. 31.

⁵ Орлов В. Русские просветители 1790–1800-х гг. / В. Орлов. 2-е изд. Ленинград : Госполитиздат, 1950. 477 с.

⁶ Макогоненко Г. П. Н. Новиков и русское просвещение XVIII века. Москва : Госполитиздат, 1951. 543 с.

Георгій Пантелеймонович основну увагу приділив ролі М.І. Новікова як яскравого філантропа, просвітника, провідного видавця, який умисно «використовував» масонські зв'язки і участь у ложах «вільних каменярів» для створення матеріальної можливості поширення книг, відкриття освітніх закладів і т. п. Зауважимо, що такий погляд на масонство був споріднений із ліберальною позицією дорадянського історіописання.

Соціально-політична програма масонів, на думку дослідника, не суперечила інтересам дворянства, «вони в більшості своїй були провідниками абсолютизму»⁷. Проте такі висновки автора досить поверхові і ґрунтуються в основному на тому, що Катерининський уряд досить довго не «звертав уваги» на діяльність масонських лож і проявляв до них свою лояльність. Г.П. Макогоненко негативно оцінив діяльність російських «вільних каменярів», порівнявши їх з «алхіміками, які намагаються знайти ліки від всіх фізичних і соціальних проблем, створити «гомюнкулюса» – штучну людину»⁸, що вже, на його думку, є порушенням природних законів. Проте М. Новікова, провідного представника російського масонства, автор характеризує як видатного просвітника, патріота своєї вітчизни, який в умовах політичної реакції не хоче залишати свою діяльність і шукає засоби і можливості для її продовження. Дослідник відзначив, що М. Новіков залишався «холодним і неприступним» до впливу містицизму і «безглуздої» обрядовості «вільних каменярів»⁹. На нашу думку, ідеалізація постаті М. Новікова – тенденція історіографічної традиції другої половини XIX – початку XX ст. Проте відомо, що просвітник довгий час залишався під впливом ідей глави російського ордену «Рози і Хреста» професора І. Шварца, що позначилось на його діяльності. Вийти з під цього впливу Миколі Івановичу вдалося тільки після смерті видатного розенкрейцера.

У роботі вченого-філософа І.Я. Щипанова¹⁰, ще одного представника літературницького напрямку радянської історіографії, масонство характеризується як ідейний противник російських просвітників другої половини XVIII ст.¹¹. Масони, на думку І.Я. Щипанова, «намагалися звести нанівець роль людського розуму, відкинути його претензії на пізнання дійсності»¹². Цікаво, що автор порівнює масонів з богословами-церковниками, де і ті, і ці, на його думку, виступають антагоністами наукового світу та поширення раціоналістичного знання¹³. Автор вбачав у масонах крайніх традиціоналістів, які борються проти прогресивних ідей, привнесених із Заходу, зокрема, проти вольтерянства, що відповідає логіці атеїстичного світобачення радянської Росії. Слід зазначити, що одні і ті ж самі факти тлумачилися радянськими дослідниками зовсім протилежно у порівнянні з інтелектуальним доробком позитивістів другої половини XIX ст., де у руслі християнської моралі боротьба з вольтерянством отримала позитивну оцінку, а власне містицизм ставав основою для гострої критики.

У дослідженні питання щодо масонської проблеми у радянській історіографії слід також звернути увагу на зарубіжні наукові студії як один з поштовхів до дослідження масонства науковцями СРСР, які просто не могли залишатися осторонь цього питання в умовах холодної війни та не апелювати до висновків «буржуазної» історичної думки. Зазначимо, що після революційних подій початку XX ст. певна частина джерел з історії російської революції (а в контексті цього – і політичного масонства) опинилася в архівах провідних закордонних університетів. До того

⁷ Там само. С. 21.

⁸ Там само. С. 20.

⁹ Там само. С. 21.

¹⁰ Щипанов І. Я. Философия русского просвещения (II пол. XVIII в.). Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1971. 285 с.

¹¹ Там само. С. 85–86.

¹² Там само. С. 87.

¹³ Там само. С. 206.

ж, активно публікувалися спогади, дослідження відомих емігрантів-масонів та масонознавців російського походження, таких як Б. Ніколаєвський, Н. Берберова, М. Осоргін, П. Мілюков та ін.

Майже півстоліття нагромаджувалися матеріали щодо політичного масонства в англомовному науковому просторі. Саме тому середина ХХ ст. надала можливості серйозних методологічних проривів в історичних дослідженнях раніше не поставлених або ж не достатньо опрацьованих тем. 60-ті рр. ХХ ст. ознаменувалися розширенням кола питань стосовно масонства імперії Романових, де превалує тематика політичної історії, революційних подій 1900-х рр., відносин між провідними гравцями на політичній арені ХХ ст. Масонознавець Б. Елкін опублікував оригінальні масонські документи початку століття¹⁴, до того ж з'являються нові, суттєві публікації з цієї тематики Н. Сміта¹⁵ та Л. Хаймсона¹⁶.

Дослідження англомовних науковців та публіцистів стали рушійним фактором для зародження наукового інтересу до російського масонства радянською історичною спільнотою. Слід зазначити, що саме з цього часу проблема братства «вільних каменярів» у радянській історичній науці виходить за рамки суто літературницького напрямку і набуває політичних рис у контексті дослідження революційних подій початку ХХ ст.

Грунтовні праці спеціалістів в області політичної історії Росії дореволюційного періоду А.Я. Авреха¹⁷ та М. Яковлева¹⁸ викликали фурор і низку протиріч у науковому середовищі. А.Я. Аврех запропонував концепцію, яка визнавала існування «масонського сюжету» в російській історії, проте відкидала існування масонської проблеми як такої. Ніякого суттєвого впливу на суспільно-політичне життя початку ХХ ст., на думку автора, ця таємна організація не мала. Треба зазначити, що пізніше противником цієї концепції виступив В.І. Старцев¹⁹, який відзначив, що проблема існує. Вона полягає в тому, що масони проводили таємну «закулісну» політичну гру, а саме те, що оратори різних політичних партій викривали один одного в Державній думі, а потім зустрічались у ложі за одним столом і писали сценарії наступних т. зв. «битв». На думку дослідника, це були репетиції створення «класового миру в ім'я прогресу і швидкого буржуазного розвитку Росії»²⁰. Таким чином, В. Старцев запропонував концепцію «політичної масонської змови» в Росії.

З 1970-х рр. історія масонства знову стає самостійним предметом досліджень. Відроджується інтерес до масонської символіки. У журналі «Наука і релігія» були опубліковані статті дослідників братства «вільних каменярів» Російської імперії Б. Міхельової²¹ і С. Некрасова²². Останній був схильний вбачати в масонах Катерининської доби діячів прозахідних орієнтирів цивілізаційного розвитку, що борються за вільнодумство. Звернення ж багатьох діячів братства другої половини

¹⁴ Elkin B. Attempts to Review Freemasonry in Russia. *The Slavonic and East European Review*. July. 1966. Vol. XUV, No 103. P. 454–472.

¹⁵ Smith N. Political Freemasonry in Russia. 1906–1918. *The Russian Review*. 1985. Vol. 44. P. 157–171; Його ж. The constitution of Russian political Freemasonry (1912) / Nathan Smith, Barbara Norton // *Handbuch zur Geschichte des Osten Europas*. 1986. Vol. 34, No. 4. P. 498–517; Його ж. The role of Russian Freemasonry in the February Revolution. *Slavic Review*. 1968. Vol. XXVIII, No 4. P. 604–608.

¹⁶ Haimson L. The problem of social stability in urban Russia (1905–1917). *Slavic Review*. 1965. Vol. XXIV, No. 1. P. 13–17.

¹⁷ Аврех А. Я. Масоны и революция: монография. Москва : Политиздат, 1990. 350 с.

¹⁸ Яковлев Н. «1 августа 1914». Москва : Молодая гвардия, 1974. 240 с.

¹⁹ Старцев В. И. Время открывает то, что не могла найти и царская полиция. *Наука и жизнь*. 1989. № 10. С. 49–53; Його ж. Российские масоны XX века. *Вопросы истории*. 1989. № 6. С. 33–50; Його ж. Русское политическое масонство начала XX века: учеб. пос. к специальному курсу. Санкт-Петербург : Третья Россия, 1996. С.49–51.

²⁰ Старцев В. И. Время открывает то, что не могла найти и царская полиция... С. 53.

²¹ Михелева Б. Наивные времена масонских лож. *Наука и религия*. 1974. № 10. С. 52–63.

²² Некрасов С. М. Апостол добра. Повествование о Н. И. Новикове. Москва : Русский путь, 1994. 179 с.; Його ж. Обряды и символы вольных каменщиков. *Наука и религия*. 1974. № 10. С. 64–67.

XVIII ст. до участі в ложах, на його думку, слід пояснювати причинами соціально-психологічного характеру, а саме зневірою в Церкві і, таким чином, шуканні їй заміни, де вчення «королівського мистецтва» відіграло вирішальну роль.

У радянській історіографії 70–80-х рр. низка авторів підтримувала концепцію, за якою масонство визначалось як антибільшовицька, антирадянська організація²³. Треба зазначити, що цей напрям замінив існуючу «теорію жидомасонської змови» дорадянського історіописання на змову «антикомуністичну». Масони з євреїв перетворилися на кадетів, есерів і меншовиків. До того ж, промонархічна публіцистика залишила після себе у спадок низку творів подібного характеру.

Однак і у цьому напрямі погляди дослідників на питання ролі масонства в Лютневій революції 1917 р. розійшлися. Одні без сумніву стверджували, що «вільні каменярі» були присутні у всіх організаціях, які брали участь у формуванні уряду. Дослідник В.Я. Бегун назвав їх «ворогами пролетаріату», які об'єднали в замкнених організаціях найреакційніші кола «імперіалістичної буржуазії»²⁴. Такі висновки дослідника ґрунтуються на тому, що багато представників «королівського мистецтва» брали участь в активній політичній боротьбі, але орден так і не спромігся стати політичною надпартійною організацією, яка б охоплювала максимальну кількість лібералів.

Проте дослідник І. І. Мінц опонує таким висновкам, зазначаючи, що «вільні каменярі» хоч і брали участь у політичному житті початку ХХ ст., але російське масонство залишило «мало слідів у вітчизняній історії і служило тільки вузьким колам великої буржуазії»²⁵. Автор акцентує, що хоча основоположники марксизму не залишили спеціальних робіт про масонів, але в цілому оцінювали їх негативно. Коли К. Марксу і Ф. Енгельсу доводилось критикувати реакційні погляди того чи іншого буржуазного діяча, вони не рідко порівнювали його з «масонами»²⁶. Як і в історіографії минулого періоду, автор виправдовує М. Новікова, зазначаючи, що останній ніколи не вважав себе масоном, а участь у ложах «вільних каменярів» – «стратегічна гра» для пошуку матеріальної підтримки його видавницької діяльності.

Треба зазначити, що у праці дослідника значення масонських лож у житті російського суспільства ХІХ – початку ХХ ст. суб'єктивно зменшене. Автор зазначив, що масонство в західному варіанті так і не прижилося на теренах Російської імперії, проте зауважив, що ложі шотландської, англійської, німецької системи активно розповсюджувалися у Росії ХVІІІ – початку ХІХ ст. До того ж, російське масонство мало кілька впливових центрів (Московський, Петербурзький), а також було визнане провідними західноєвропейськими орденами у якості окремої провінції масонського світу і не втрачало з ними зв'язків.

Новий погляд, не відходячи від радянських методологічних основ, у вирішенні масонського питання пропагував дослідник російської філософії ХVІІІ ст. О.І. Болдырев. Організацію «вільних каменярів» автор обережно схарактеризував як прогресивну течію в російському суспільстві, проте, на його думку, вона потрапила під вплив діячів реакції, що завадило розвивати її власне прогресивні ідеї вирішення соціальних конфліктів і направило в інше русло, що суперечило доктринам комуністичної влади²⁷.

Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. на сторінках періодичних видань масонська проблема отримала нове звучання. Дослідник російської філософії

²³ Бегун В. Я. Рассказы о «детях вдовы». Минск : Наука и техника, 1986. 146 с.; Болдырев А. И. Проблема человека в русской философии XVIII века. Москва : МГУ, 1986. 120 с.; Минц И. И. Метаморфозы масонской легенды. *История СССР*. 1980. № 4. С. 107–133.

²⁴ Бегун В. Я. Рассказы о «детях вдовы»... С. 2.

²⁵ Минц И. И. Метаморфозы масонской легенды... С. 122.

²⁶ Там само. С. 107.

²⁷ Болдырев А. И. Проблема человека в русской философии XVIII века... С. 80.

С.В. Аржанухін²⁸ визначив масонство як один з наймогутніших напрямів, який «виражав і формував самостійну громадську ініціативу»²⁹ і через це постійно вступав у конфлікти з існуючою владою. Проте, на думку автора, воно не ставило собі за мету будь-які політичні зміни, оскільки не в тому «вільні каменярі» бачили свою мету, а їх більше цікавило моральне відродження, масонський «образ людини». На нашу думку, попри суттєвий науковий доробок С.В. Аржанухіна у вивченні філософської онтології масонства, не можна недооцінювати політичний та культурницький аспекти братства «вільних каменярів», які до сьогодні залишаються актуальними темами наукових розвідок.

Провідними радянськими масонознавцями, які розгорнули широкі дискусії з приводу братства «вільних каменярів» ще до розпаду СРСР і продовжили їх у подальшому, стали В.І. Сахаров³⁰, О.Ф. Соловйов³¹, В.І. Старцев³² та інші³³.

Відомий дослідник масонства О.Ф. Соловйов протистояв із досить близьким з ним за історичною проблематикою дослідження масонства істориком А.І. Серковим³⁴. Основним недоліком праць А.І. Серкова, на думку першого, є некритичне наслідування автором оцінок і свідчень самих масонів, а також його бездоказові напади на критиків ордену, починаючи від С. Мельгунова і закінчуючи Н. Берберовою. А.І. Серков, один із дослідників напряму політичного масонства, відмічав, що ніякої масонської змови, яка призвела б до утвердження більшовизму і вбивства царської сім'ї, не існувало. У дійсності між більшовизмом і «королівським мистецтвом» не було практично ніяких зв'язків.

Своєрідну позицію зайняв у цій дискусії В.І. Старцев. Не поділяючи теорії «масонської змови», він, тим не менш, визнавав величезну роль, яку відігравали масонські зв'язки у консолідації сил ліберальної буржуазії на шляху до влади. З істориків-масонознавців ліберального кола В.І. Старцев був єдиним, хто намагався, хоча і в дуже обережній формі, ставити питання про реальну роль масонів у подіях 1917 року³⁵.

Такі широкі дискусії з приводу масонського питання говорять про новий методологічний шлях розвитку російських історіографічних шкіл, де колишні радянські вихованці намагаються діяти в рамках світових інноваційних історичних процесів.

Отже, радянська історіографія не оминула увагою масонську проблему

²⁸ Аржанухин С. В. Образ человека по уставу вольных каменщиков. *Философские науки*. 1991. № 11. С. 167–173; Його ж. Философские взгляды русского масонства: по материалам журнала «Магазин свободнокаменщический»: монографія. Екатеринбург : Уральский государственный университет имени А. М. Горького, 1995. 231 с.

²⁹ Аржанухин С. В. Философские взгляды русского масонства... С. 170.

³⁰ Сахаров В. И. Иероглифы вольных каменщиков. Масонство и русская литература XVIII – начала XIX вв. Москва : Жираф, 2000. 216 с.; Його ж. «Калигулы последний час»: император Павел I и вольные каменщики. *Родина*. 1997. № 7. С. 56–73; Його ж. Под знаменем я стою багровым. *Родина*. 1995. № 2. С. 32–46.

³¹ Соловьев О. Ф. Масонство в России. *Вопросы истории*. 1988. № 10. С. 3–25; Його ж. Масонство далёкое и близкое. Новая и новейшая история. 1992. № 4–5. С. 55–81; №5. С. 136–166; Його ж. Споры вокруг масонства: некоторые итоги. *Вестник АН СССР*. 1990. № 9. С. 11–28; Його ж. Храм «вольных каменщиков». *Эхо планеты*. 1990. № 29–30. С. 34–37; Його ж. Масонство в мировой политике XX века. Москва : Российская политическая энциклопедия, 1998. 256 с.

³² Старцев В. И. Время открывает то, что не могла найти и царская полиция. *Наука и жизнь*. 1989. №. 10. С. 49–53; Його ж. Российские масоны XX века. *Вопросы истории*. 1989. №. 6. С. 33–50; Його ж. Русское политическое масонство начала XX века.: учеб. пос. к специальному курсу. Санкт-Петербург : Третья Россия, 1996. С. 49–51.

³³ Уколова В. Под покровом масонской тайны. *Наука и жизнь*. 1990. № 12. С. 116–123. Також масонство в такому ракурсі відображається у працях А. Серкова.

³⁴ Серков А. И. Из истории русского масонства: ложа Трёх добродетелей и декабристы. *Вестник Московского университета*. Сер. 8. История. 1988. № 5. С. 65–78; Його ж. История русского масонства 1845–1945 гг. Санкт-Петербург : Изд-во имени Н. И. Новикова, 1997. 400 с.; Його ж. Придет ли к нам «Великий Восток»? *Родина*. 1993. № 11. С. 85–87.

³⁵ Старцев В. И. Российские масоны XX века... С. 33–50

Російської імперії. Проте спроба оцінити «королівське мистецтво» з точки зору максистсько-ленінської парадигми призвела до того, що воно стало міфологізуватися як опозиційний центр проти більшовизму, загроза побудови комунізму, а подекуди навіть «маріонетка» в руках Заходу, який прагнув за допомогою масонських лож впливати на внутрішнє життя Росії.

Треба зазначити, що вивчення масонського питання має низку прогалин і неточностей в історичній науці зазначеного часу. Проте, радянська історіографія, хоч і розглядала масонську проблему під дією комуністичного світобачення та у рамках ідеології тоталітаризму, мала низку варіацій, а з часом коло досліджуваних питань розширювалось, і поступово історію масонства почали вивчати як самостійний предмет досліджень. Саме з лав колишніх радянських науковців на початку ХХІ ст. вийшли провідні масонознавці, які спромоглися максимально висвітлити історію «королівського мистецтва» на теренах Російської імперії, залучивши низку архівних матеріалів та наукової літератури імперського часу.

References

- Avreh, A. Ya. (1990). *Masonry i revolucija*. [Masons and revolution]. Moscow, Russia: Politizdat.
- Arzhanuhin, S. V. (1991). *Obraz cheloveka po ustavu volnykh kamenshnikov*. [The image of a human according to the charter of freemasons]. *Filosofskie nauki – Russian philosophical journal*, 11, 67–173.
- Arzhanuhin, S. V. (1995). *Filosofskie vzgljady russkogo masonstva: po materialam zhurnala «Magazin svobodnokamenshchicheskij»* [Philosophical views of Russian Freemasonry: based on the materials of the magazine «Free-style store»]. Ekaterinburg, Russia : Uralskij gosudarstvennyj universitet imeni A. M. Gorkogo.
- Begun, V. Ja. (1986). *Rasskazy o «detjah vdovy»*. [Stories about the «widow's children»]. Minsk, Belarus : Nauka i tehnika.
- Boldyrev, A. I. (1986). *Problema cheloveka v russkoj filosofii XVIII veka*. [The problem of human in Russian philosophy of the 18th century]. Moscow, Russia : MGU.
- Brachev, V. S. (2003). *Masonry v Rossii: ot Petra I do nashih dnei* [Masons in Russia: from the reign of Peter I to the present day]. St. Petersburg, Russia: JeKSMO.
- Gukovskij, G. A. (1936). *Ocherki po istorii russkoj literatury XVIII veka*. [Essays on the history of Russian literature of the 18th century]. Moscow, Russia.
- Makogonenko, G. P. (1951). *N. Novikov i russkoe prosveshhenie XVIII veka*. [N. Novikov and Russian education of the 18th century]. Moscow, Russia: Gospolizdat.
- Minc, I. I. (1980). *Metamorfozy masonskoj legendy* [Metamorphoses of the Masonic legend]. *Istorija SSSR – Historical academic journal*, 4, 107–133.
- Miheleva, B. (1974). *Naivnye vremena masonskih lozh* [This is naive times to the Lodge of the freemasons]. *Nauka i religija – Soviet popular science journal*, 10, 52–63.
- Nekrasov, S. M. (1994). *Apostol dobra. Povestvovanie o N. I. Novikove*. [The Apostle of Good. The story of N.I. Novikov]. Moscow, Russia: Russkij put.
- Nekrasov, S. M. (1974). *Obrjady i simvoly volnyh kamenshnikov* [Masonic rites and symbols]. *Nauka i religija – Soviet popular science journal*, 10, 64–67.
- Orlov, V. (1950). *Russkie prosvetiteli 1790–1800-h gg*. [Russian enlighteners of the 1790-1800s]. Leningrad, USSR: Gospolizdat.
- Saharov, V. I. (2000). *Ieroglify vol'nyh kamenshnikov. Masonstvo i russkaja literatura XVIII – nachala XIX vv.* [Hieroglyphics of freemasons. Freemasonry and Russian literature of the 18th – early 19th centuries]. Moscow, Russia: Zhiraf.
- Saharov, V. I. (1997). *Kaliguly poslednij chas: imperator Pavel I i vol'nye kamenshniki* [The Last Time of Caligula: Emperor Paul I and the Freemasons]. *Rodina – Soviet historical periodical*, 7, 56–73.

Saharov, V. I. (1995). Pod znamenem ja stoju bagrovym [I'm standing under the crimson banner]. *Rodina – Soviet historical periodical*, 2, 32–46.

Serkov, A. I. (1988). Iz istorii russkogo masonstva: lozha Treh dobrodetelej i dekabristy. [From the history of Russian Freemasonry: the Lodge of the Three virtues and the Decembrists]. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 8. Istorija. – Moscow University Edition*, 5, 65–78.

Serkov, A. I. (1997). Istorija russkogo masonstva 1845–1945 gg. [History of Russian Freemasonry 1845–1945]. St. Petersburg, Russia: Izdatelstvo imeni N. I. Novikova.

Serkov, A. I. (1993). Pridet li k nam «Velikij Vostok»? [Will the «Great East» come to us?]. *Rodina – Soviet historical periodical*, 11, 85–87.

Sokolov, A. V. (2004). Russkoe politicheskoe masonstvo 1910–1918 gg. v otechestvennoj istoriografii [Russian political Freemasonry 1910–1918 in domestic historiography]. *Otechestvennaja istorija – Russian historical periodical*, 1, 139–153.

Solovjov, O. F. (1988). Masonstvo v Rossii [Freemasonry in Russia]. *Voprosy istorii – Soviet historical periodical*, 10, 3–25.

Solovjov, O. F. (1992). Masonstvo daljokoe i blizkoe [Freemasonry – far and near]. *Novaja i noveshaja istorija – Russian historical periodical*, 4–5, 55–81; 5, 136–166.

Solovjov, O. F. (1990). Spory vokrug masonstva: nekotorye itogi [The controversy surrounding Masonry: some results]. *Vestnik AN SSSR – Edition of the USSR Academy of Sciences*, 9, 11–28.

Solovjov, O. F. (1990). Hram «vol'nyh kamenshhikov» [The Temple of «Freemasons»]. *Jeho planety – Social and Political Journal*, 29–30, 34–37.

Solovjov, O. F. (1998). Masonstvo v mirovoj politike XX veka [Freemasonry in world politics of the twentieth century]. Moscow, Russia : Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija.

Startsev, V. I. (1989). Vremja otkryvaet to, chto ne mogla najti i carskaja policija [The time reveals what the tsarist police could not find]. *Nauka i zhizn – Science and Life*, 10, 49–53.

Startsev, V. I. (1989). Rossijskie masony XX veka [Russian masons of the twentieth century]. *Voprosy istorii – Question of History*, 6, 33–50.

Startsev, V. I. (1996). Russkoe politicheskoe masonstvo nachala XX veka. [Russian political freemasonry at the beginning of the 20th century]. St. Petersburg, Russia : Tretja Rossija.

Ukolova, V. (1990). Pod pokrovom masonskoj tajny [Under the cover of Masonic mystery]. *Nauka i zhizn – Science and Life*, 12, 116–123.

Shhipanov, I. Ja. (1971). Filosofija russkogo prosveshhenija (vtoraja polovina XVIII veka). [Philosophy of Russian enlightenment (second half of the eighteenth century)]. Moscow, USSR : Izd-vo Mosk. un-ta.

Jakovlev, N. (1974). «1 avgusta 1914». [«August 1, 1914»]. Moscow, USSR : Molodaja gvardija.

Elkin, B. (1966). Attempts to Review Freemasonry in Russia. *The Slavonic and East European Review*. July. 1966. Vol. XUV, No 103. 454–472.

Smith, N. (1985). Political Freemasonry in Russia. 1906–1918. *The Russian Review*. 1985. Vol. 44. 157–171.

Smith, N. (1986). The constitution of Russian political Freemasonry (1912) / Nathan Smith, Barbara Norton. *Handbuch zur Geschichte des Ostens Europas*. 1986. Vol. 34, No. 4. 498–517.

Smith, N. (1968). The role of Russian Freemasonry in the February Revolution. *Slavic Review*. Vol. XXVIII, No 4. 604–608.

Haimson, L. (1965). The problem of social stability in urban Russia (1905–1917). *Slavic Review*. 1965. Vol. XXIV, No. 1. 13–17.

Лашук Наталія Василівна – аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Lashuk Nataliia V. – Ph.D. Student of the Department of World History and International Relations of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Collegium» (53 Hetman Polubotok Street, Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: natasha385@gmail.com

THE PROBLEM OF THE FREEMASONRY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN SOVIET HISTORIOGRAPHY

The purpose of the article is devoted to the study of Freemasonry problem of the Russian Empire as one of the topical problems of the Soviet historiographic studies from the 20th centuries. The author makes an attempt to review the main stages in the study of Russian Freemasonry by the conclave of the leading figures of the Soviet historical thought. Conclusions are drawn about the nature and level of research of Freemasonry problem of the Russian Empire by Russian speaking scientists of the period USSR. The research methods were chosen according to the purpose and were based on the principle of historicism. Conclusions. The article is devoted to the study of Freemasonry problem of the Russian Empire as one of the topical problems of the Soviet historiographic studies from the 20th centuries. The author makes an attempt to review the main stages in the study of Russian Freemasonry by the conclave of the leading figures of the Soviet historical thought. Conclusions are drawn about the nature and level of research of Freemasonry problem of the Russian Empire by Russian speaking scientists of the period USSR. The author makes a present to review the existing schemas of scientific analysis of this intellectual heritage. For this purpose the process of the academic institutionalization, the conceptual and methodological aspects of the Soviet historiography of the Russian Freemasonry are considered. On the basic principle of narratology and conceptology the analysis of the Soviet historiography of the single episodes of the Russian Freemasonry problem and its ideological dimension is conducted. The author distinguishes two periods of the study of the history of the Freemasonry in Soviet historiography, which are distinguished by their problems and conceptual basis. The narrative strategies are analyzed as the formal components of these drifts.

Key words: Freemasonry, historiography, liberalism, Lodg, «Freemasons».

Дата подання: 13 квітня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 17 квітня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Лашук Н. Проблема масонства Російської імперії у науковому доробку радянської історіографії. *Сіверянський літопис*. 2020. № 2. С. 202–210. DOI: 10.5281/zenodo.3860700.

Цитування за стандартом APA

Lashuk, N. (2020). Problema masonstva Rosiiskoi imperii u naukovomu dorobku radianskoi istoriografii [The problem of the Freemasonry of the Russian Empire in Soviet historiography]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 2, 202–210. DOI: 10.5281/zenodo.3860700.